

APELAČNÍ SOUD VE 2. POLOVINĚ 17. STOLETÍ

(Vliv instrukcí Ferdinanda III. z roku 1644 na činnost apelačního soudu)

Lubomír NOVOTNÝ

Abstrakt:

Tento článek pojednává o apelačním soudu, jeho organizaci, chodu, činnosti, způsobu vyřizování soudní agendy, a to na základě instrukcí krále a císaře Ferdinanda III. z roku 1644. Text upozorňuje na zvyšující se význam Rady nad apelacemi v justiční struktuře českých zemí, přičemž za zlom lze považovat Bílou horu a legislativní změny po ní následující. Instrukce Ferdinanda III. doplňovaly základní ústavní dokumenty (tedy Obnovené zřízení zemské, Deklaratoria a Novely), které pojednávaly o apelačním soudu jen v obecných či rámcových formulacích. Takto jsou instrukce Ferdinanda III. základním procesním normativem pro chod apelace jakožto klíčové soudní instance v zemích Koruny české.

Klíčová slova:

zákon, soudní úředník, soud, apelační soud, instrukce

I. Úvod

Rád bych se ve svém příspěvku věnoval významné soudní instanci v českých zemích, apelačnímu soudu. Tento soud vznikl v polovině 16. století jako jedna z opor královské moci a jeho vliv neustále stoupal. Zlatá éra činnosti a významu apelačního soudu spadá do druhé poloviny 17. století. V první části svého příspěvku bych se zmínil o vzniku apelace, důvodech, letmo o jejím vývoji do Bílé hory. Jádrem textu potom bude rozbor některých fundamentálních ustanovení instrukcí Ferdinanda III. na činnost apelace. Právě tyto instrukce tvořily nejpodrobnější návod k činnosti apelačního soudu a na jejich základě si můžeme utvořit rámcovou představu o vnitřním fungování této klíčové soudní instance.

II. Apelační soud před Bílou horou

Apelace vznikla jako opora královské moci vůči měštům a potencionálně vůči stavům v roce 1548, po nešťastném povstání, které znamenalo především porážku královských měst. Ferdinand I. šikovně využil situace, když v boji o politickou převahu mezi městy, šlechtou a královskou mocí zřídil novou soudní instanci. Toto ustavení apelace mělo sice hlavně mocenské důvody, ale jeho vedlejší účinky v dlouhodobém hledisku znamenaly výrazný zásah do vývoje práva a justice v českých zemích.

Ferdinand I. zakázal hledat naučení a podávat apelace z městských soudů k soudům do Magdeburku, Lipska, Norimberka.¹ Všechny tyto právní úkony měly naopak nyní směřovat na Pražský hrad, kde měla apelace své sídlo. Cílem bylo získat kontrolu nad městy a taktéž šlo nepřímo o posílení nestavovské soudní moci vůči šlechtickým soudům. První normativ v podobě instrukcí pro činnost soudu vydal Ferdinand již v lednu 1548. Klíčovou věcí, která přetrvala až do absolutistických reforem 20.–30. let 17. století, bylo přetrvání inapelačnosti vůči zemským soudům v Čechách a na Moravě, toto privilegium si šlechta velmi žárlivě střežila.

Ve své instrukci z roku 1548 vymezil král pravomoc, příslušnost a působnost apelace. Věcná příslušnost se vztahovala na civilní i trestní věci. Funkčně příslušný byl apelační soud jako druhoinstanční soud, ale nikoliv absolutně, ale mohl rozhodovat i jako soud prvního stupně, a to v případech nebezpečných zločinů, které „...jako velezrada a selské vzpoury bývaly přikazovány přímo k apelaci Pražské jakožto k první stolici“.² Působnost osobní se vztahovala na měšťany i vyšší stavy, pokud se jednalo o jejich šosovní majetek (měli majetek ve městě a jeho okolí, tzv. šosu), v trestních věcech se působnost vztahovala i na selský lid, pokud tyto věci soudil v první instanci krajský hejtman, rady královských měst a vrchnostenské soudy, které měly od panovníka zvláštní privilegium, jelikož normálně nebylo možné se od vrchnostenských

¹ Mělo se to týkat měst v Čechách i na Moravě, leč v praxi se všechna tato ustanovení prosazovala po dlouhou dobu a těžce. Vždyť například Olomouc si brala naučení u soudu ve Vratislavi až do 17. století. Viz Spáčil, Vladimír, a Spáčilová, Libuše. Míšeňská právní kniha: historický kontext, jazykový rozbor, edice. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2010, s. 137–140. Viz FIALA, JIŘÍ. Olomoucký pitaval. Dva tucety kapitol z kriminální historie města Olomouce. Praha, Danal 1994, s. 10an. ISBN 80-901485-4-9.

² ZDENĚK, VÁCLAV. Příspěvek k dějinám královského apelačního soudu na Hradě pražském. Praha 1931, s. 11.

soudů k apelaci odvolávat.³ V otázce místní působnosti se měla apelace zasahovat všechny země Koruny české, což se ovšem prosazovalo velmi dlouho a složitě (viz výše). Věcná působnost byla dána především jeho rolí v odvolacích řízeních, podáváním naučení, rozklady, celkovou odbornou kontrolou nad městskými soudy.

III. Apelační soud po Bílé hoře

Obnovené zřízení zemské pro Čechy a Moravu (dále OZZ), vydané roku 1627 a 1628, tvoří spolu s Deklaratorií a Novelami (dále D a N) z roku 1640 základ ústavního pořádku až do roku 1848. V oblasti soudnictví došlo k tomu, že stavovské soudy (např. maršálský) přestaly být nástrojem stavovských zájmů, ale staly se výlučně soudy královskými, což znamenalo především odstranění volnosti v nalézání práva a nutnost aplikace OZZ a královských interpretací.⁴ U zemského soudu, dřívější hlavní soudní základně stavovské moci, byla odstraněna inapelabilita a rozhodnutí podléhala královské revizi.⁵ D a N, které jsou ve vztahu k OZZ upozadřovány, tvoří ovšem výrazný podíl na celé ústavní materii, jsou vlastně sumou „... odpovědí na stížnosti a otázky českých a zvláště moravských stavů adresovaných císaři v letech po vydání Obnoveného zřízení zemského...“.⁶ Bělohorská porážka a následné vydání OZZ a dalších právních aktů vyprofilovalo Radu nad apelacemi v hlavní odvolací instanci pro prvoinstanční soudy v českých zemích.⁷ Apelační soud se

³ ADAMOVIČ, KAROLÍNA. Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: *Collectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata*. Praha: UK, 1975, s. 102–103.

⁴ KLABOUCH, JIŘÍ. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*. Praha, Orbis 1967, s. 135–136.

⁵ VESELÝ, ZDENĚK. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha, Victoria Publishing 1994, s. 180. ISBN 80-85605-95-3. V čl. A. X. se přímo píše: „Kdyby kdo v příčině kriminálních, na čest a na hrálo se vztahujících účinkův ... odsazen býti měl: tehdy má Náš královský soud zemský tu veyповěd' v spis uvedenau, před vyhlášením jí, Nám anebo tehďáz kralujícimu králi, k další resoluci Naší poddaně odeslati, a prvé nežli bychom My se v tom milostivě resolvirovati ráčili, té takové veyповědi nevyhlašovati, nad to dopauštěti executi konati.“ Revize měla tedy účinek suspenzivní a devolutivní.

⁶ MALÝ, KAREL. Deklaratoria a Novely (poznámky k obsahu). In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha: Karolinum, 2006, s. 793–794.

⁷ OZZ věnovalo apelačnímu soudu jen jeden článek, podrobněji se mu věnovaly Deklaratoria a Novely. Revizi nad rozhodnutími apelace měl jen panovník a žádost se předkládala České dvorské kanceláři. Viz KADLECOVÁ, MARTA. *České a moravské zemské právo procesní v první polovině 17. století*. Praha, Eurolex Bohemia 2005, s. 139. ISBN 80-86861-83-X.

stal zároveň nejpovolanější odbornou právní instancí, podával naučení, řešil odvolání, rozklady,⁸ postupně po odborné stránce vedl soudní řízení u soudů nižší instance,⁹ při revizích postupoval v součinnosti s Českou dvorskou kanceláří ve Vídni.¹⁰ Apelační soud byl tvořen prezidentem a apelačními rady (podrobněji viz níže), lavicemi doktorů a lavicí šlechticů (lavice měšťanská po Bílé hoře zanikla). Rozhodnutí Rady nad apelacemi mohla být podrobená revizi České dvorské kanceláře, přičemž žádost o revizi měla suspenzivní a devolutivní účinek. Tato záruka absolutistické moci panovníka byla zmíněna jak v OZZ, tak opakovaně, jakožto klíčová, zdůrazněna v D a N v čl. D. d. 3 „ad rubricam o appellacích“, kde se výslovně zdůrazňovalo, že „...ouřad appellati žádného jiného superiorem vyššího, před něhož revisí ... vychází, neuznává, nežli králujícího krále českého...“.¹¹ D a N řeší i další věci vztahující se např. k počtu přísedících u apelace, ale další a podrobnější vymezení už byla svěřena jiným královským normativům, především instrukcím.

III. Instrukce Ferdinanda III. z roku 1644

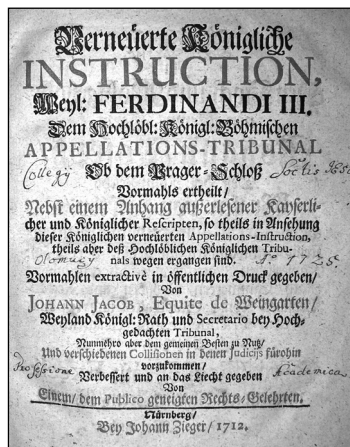
Tedy pomineme-li právní předpisy ústavního charakteru, jakými byl OZZ a D a N, potom hlavní normativ pro vnitřní organizaci, chod a procesní stránku činnosti Rady nad apelacemi tvoří královské instrukce. Předmětem rozboru tohoto textu jsou instrukce z roku 1644, které vymezovaly mantinely apelačnímu soudu pro celou druhou polovinu 17. století a doplňovaly a nahrazovaly instrukce z roku 1628.

⁸ V případě rozkladu měl apelační soud vysvětlit nejasné výrazy a formulace v rozhodnutí, jež vydal. Viz ADAMOŤOVÁ, s. 110.

⁹ Předepisoval tzv. interrogatorium, tj. soupis otázek, jež se měly klást obviněnému při vyšetřování, odpovědi obviněných se označovaly jako tzv. responsoria.

¹⁰ Český kancléř byl nejvyšším úředníkem Koruny a fakticky rozhodoval „...soudní věci, které v jakékoliv formě (revise, apelace, supliky, stížnosti) na krále přišly, ve zvláštních soudních senátech“, viz KAPRAS, JAN. *Přehled právních dějin zemí České koruny. Právní prameny a dějiny státního zřízení do roku 1848*. Díl I. a II. Praha 1927, s. 174. Česká dvorská kancelář měla „...působnost řádného nejvyššího soudu pro země koruny České...“, viz KALOUSEK, JOSEF. *České státní právo*. Praha 1892, s. 119.

¹¹ MALÝ, KAREL. Deklaratoria a Novely (poznámky k obsahu). In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha: Karolinum, 2006, s. 797.

Obrazek 1: Titulní list instrukcí Ferdinanda III. z roku 1644

Celý právní předpis je tvořen celkem 34 články procesního charakteru. Nebudu v tomto textu rozebírat všechny články, omezím se pouze na ty, které považuji za důležité, mající klíčový význam pro chod apelace. Článek I. vymezoval jasně personální strukturu Rady nad apelacemi, která se skládala z 1 prezidenta, 16 radů, přičemž 8 mělo být šlechtického a rytířského stavu a 8 graduovaných doktorů. Toto kolegium se mělo v oblasti materiálního i procesního práva řídit obecným právem (tedy římským), saským právem a českým právem, což reálně znamenalo především využívání zemských zřízení Koldínových městských práv a právních předpisů, právních knih, jež vycházely ze saského zrcadla a v neposlední řadě měl apelační soud aplikovat císařskou normotvorbu.

Články II.–IV. rozvíjely postavení prezidenta Rady nad apelacemi. Především se jednalo o vymezení odpovědnosti v případě nepřítomnosti prezidenta při jednání kolegia, v této chvíli nastupovala odpovědnost nejstaršího rady z panského stavu (nikoliv služebně nejstaršího: „...der ältiste im Rath auss dem herren-Stand...“).¹² Panovník taktéž omezoval nepřítomnost radů a prezidenta v době, kdy jednalo kolegium. Bez svolení panovníka nebo prezidenta nemohli radové odejít z Prahy v době, kdy zasedalo kolegium.

¹² Verneuerte Königliche Instruktion Weyl. Ferdinandi III. Dem Hochlöbl. Königl. Böhmiſchen Appellations-Tribunal Ob dem Prager-Schloß Vormahls ertheilt... Nürnberg: bey Johann Zieger, 1712, s. 6. Ve VKOL pod sig. 35.882.

Prezident se musel vždy tázat panovníka a při nepřítomnosti delší než 6 týdnů se rada musel vždy dovolit u prezidenta: „...über sechs Wochen seiner ... nach außzubleiben hätte: so soll er vorhero seine hinter sich habende *Process* und Sachen referiren/alsdann sich bey unsern *Praesidenten* angeben, die Ursachen dieser seiner Abreiß vorbringen und der *Praesident* soll es alsdann mit Gutachten an Uns gelangen lassen“.¹³ Tedy radové nemohli odcestovat, pokud nepředali nebo nedořešili své kauzy, aby nedocházelo k neúměrnému prodlužování lhůt soudního řízení.

Články VI.–VII. určovaly jednací dny pro apelační soud, prázdniny apod. Je nutno říci, že dnů, kdy apelační soud neúřadoval (lépe řečeno kolegium nepracovalo), bylo poměrně dost. Kolegium nezasedalo ve středu, přes víkend a v diecézi běžných svátcích, dále o vánočních prázdninách, velikonočních a letních prázdninách, jež trvaly od 24. 7. do 24. 8., s výjimkou čtvrtku, kdy měl soud zasedat, dále prezident vyhlášoval 14denní prázdniny u příležitosti vinobraní a dalšími volnými dny byly tzv. festa collegii, což byly dny od svátku sv. Šebestiána 20. 1. po sv. Mikuláše 5. 12., dohromady za celý rok to u festa collegii činilo 22 dnů.¹⁴ Při nárůstu barokních slavností a svátků tedy pracovních dnů vskutku mnoho nezbyvalo.

Články XIII.–XV. určují, jakým způsobem má probíhat přijímání agendy a vnitřní úřadovací modus operandi. Tyto normy nařizovaly, jakým způsobem se došlé apelace úřadovaly, komu byly přidělovány, dle jakého časového, věcného a personálního klíče. Podání doručená na soud byla zaevidována a prezident rozhodoval, kterému radovi jako referentovi budou přidělena: „...von dem selben ordentlich *praesentiret* und vollends denen Rāthen seinen Gutbefinden nach *ad Referendum* ausgetheilet...“.¹⁵ Z hlediska administrativního měl spis na starost sekretář (dle jazyka došlé apelace podání připadlo českému nebo německému sekretáři), ten měl k ruce další pomocný personál, hlavně registrátory, expeditory a kancelisty.¹⁶ Radové pak přednesli danou apelaci na kolegiu, které bylo usnášeníschopné při minimálním počtu 9 přítomných

¹³ Týž, s. 7.

¹⁴ Podrobně k této problematice a vůbec k apelačnímu soudu WOITSCHOVÁ, KLÁRA. „...což slušného a spravedlivého jest jedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*. Pelhřimov, 2010, s. 12.

¹⁵ Verneurte Königliche Instruction *Weyl. Ferdinandi III. Dem Hochlöbl. Königl. Böhmischen Appellations-Tribunal Ob dem Prager-Schloß Vormahls ertheilt...* Nürnberg: bey Johann Zieger, 1712, s. 20–21. Ve VKOL pod sig. 35.882.

¹⁶ Podrobně o úřednickém systému u apelačního soudu opět WOITSCHOVÁ, KLÁRA. „...což slušného a spravedlivého jest jedrovati...“ *Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783*. Pelhřimov, 2010, s. 14–32.

členů, při rovnosti hlasů byl rozhodující hlas prezidenta. Článek XV. taktéž stvrzoval, že každá apelace musela být podepsána advokátem: „...dann der *Advocat* dieselben eigenhändig mit unterschrieben“.¹⁷

Článek XXIV. rozvíjel zvláštní opravný prostředek tzv. „beneficio leutationis“. Jde vlastně o povinnost soudu vysvětlit nejasnosti či dvojnácnosti ve vydaném rozhodnutí: „...wann in dem Appellation-Urthel etwa in Verbum *Ambiguum*/ oder ein gantzer *Sensus* zweyffelhafft/ oder dunckel ist, um dessen Erklärung mag einer oder die andere Parthey/ die es angehet/ durch ein *Memorial*... wohl anruffen...“.¹⁸ Lhůta k podání ze strany účastníka řízení byla 14 dnů, Rada nad apelacemi měla pak k vydání benefícia lhůtu pouhých 8 dnů.

Článek XXV. je velmi důležitý z toho hlediska, že ač byl apelační soud z jazykového hlediska naprosto dvoukolejný, tak při přednesu referenta v kolegiu se mělo jednat jen německy, což v podstatě znamenalo počátek zatlačování češtiny jako oficiální řeči i u apelace, čeština se přesouvala stále více do pozice řeči ceremonielní, ač u apelačního soudu se samozřejmě češtině v soudních spisech vyhnout možno nebylo.

Zajímavý byl článek XXVII., který přinášel oproti dřívějšímu stavu významnou změnu ve způsobu hlasování. Nehlasovalo se tak jako dříve od nejmladší rady k nejstaršímu, ale opačně po referentovi hlasoval koreferent, poté nejstarší doktor, a ne nejmladší jako do té doby (to samé v lavici šlechticů). Tato procedura byla stanovena úmyslně, jelikož starší a zkušenější soudcové ovlivní mladší,¹⁹ tedy tímto byla nepřimo ovlivněna svoboda v rozhodování o jednotlivých kauzách: „...so solle der Referendarius das erste *Votum* haben, und demselben alsobald der *Correferendarius*/ da einer bestellt/ folgen: Alsdann soll zu förderist auff der gelehrten Banck/ in der Ordnung als ein oder der andere Rath ins *Appellations-Collegium* kommen/ und seine *Session* hat/ votiren, und wann die Rätthe auff der gelehrten Banck ihre Vota abgeleget/ so sollen die andere Rätthe so auff der Ritter-Banck sitzen/ jedoch nicht/ wie bisshero/ von unten auff sondern von oben herab/ votiren.“²⁰

¹⁷ Verneurte Königliche Instruction *Weyl. Ferdinandi III. Dem Hochlöbl. Königl. Böhmischen Appellations-Tribunal Ob dem Prager-Schloß Vormahls ertheilt*... Nürnberg: bey Johann Zieger, 1712, s. 21. Ve VKOL pod sig. 35.882.

¹⁸ Týž, s. 35–36.

¹⁹ ADAMOVIČ, KAROLÍNA. Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: *Collectanea opusculorum ad Iuris Historiam Spectantium Venceslao Vaněček Septuagenario ab Amicis Discipulisque Oblata*. Praha:UK, 1975, s. 107.

²⁰ Verneurte Königliche Instruction *Weyl. Ferdinandi III. Dem Hochlöbl. Königl. Böhmischen Appellations-Tribunal Ob dem Prager-Schloß Vormahls ertheilt*... Nürnberg: bey Johann Zieger, 1712, s. 40. Ve VKOL pod sig. 35.882.

Článek XXIX. zaznamenává vlastní zpracování hlasování o dané kauze, písemně se zachycovalo *votum minorum*. Taktéž se v tomto článku mluví o dalším procesním ustanovení, které dnes nazýváme předběžné opatření, tzv. „*Interlocutorium*“. Toto předběžné opatření muselo přijmout minimálně kolegium 5 radů, na rozdíl od definitivního rozsudku: „*Jedoch sollen bey einen Definitiv-Urthl jedesmahles zum wenigstens neune/ und bey einer wichtigen Interlocutoria fünff Rätthe zugegen seyn.*“²¹

Poslední článek instrukcí XXXIV. nařizuje, které právní prameny má apelační soud používat ke svému rozhodování. Rada nad apelacemi má používat OZZ, D a N, městské právo Koldínovo (*stadt-recht*)²², saské právo, *Corpus juris canonici et civilis*, usnesení sněmů zemských i knížecích, vybrané právní knihy (*selectioribus libris Juridicis*) a dědické nástupnické řády, smlouvy (*Erb Vereinigung*).²³ Navíc prezident apelačního soudu 2× ročně, na sv. Jiří a sv. Michala, pověří sekretáře, aby slovo do slova přečetl radům instrukce dané císařem: „...und unser *Praesident* alle Jahr zweymahl, als einmahl auff S. Georgij, und das andere mahl auff S. *Michaëlis*, die Instruction von Wort zu Wort durch infern *Secretarium* öffentlich in der Raths-Stuben ablesen...“²⁴

IV. Závěr

Ferdinandovy instrukce významně posílily postavení apelačního soudu v rámci soudní soustavy českých zemí. V jeho instrukcích jsou zaneseny prvky, jež byly posilovány až do tereziánských dob (jazyk, podávání naučení nižším instancím, profesionalizace osazenstva u městských soudů, formalizace procesu apod.). Tereziánské a josefínské justiční reformy pak ukončily éru tohoto nejdůležitějšího raně novověkého soudního orgánu.

²¹ Týž, s. 43.

²² Nikoliv magdeburského městského práva, jehož vliv byl v Čechách systematicky potlačován od 2. pol. 16. stol., ač na Moravě tento vliv trval až do sklonku 17. stol.

²³ Nicméně praxe byla mnohem květnatější a pestřejší, jelikož do přijetí Hrdelního řádu Josefa I. v roce 1707 užíval apelační soud běžně v trestních věcech tzv. Ferdinandeu, tedy Hrdelní řád Ferdinanda III. pro Dolní Rakousy. SPURNÝ, FRANTIŠEK. Čarodějnické procesy 16. a 17. století a jejich právní aspekty. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference konané v Pardubicích 21.–22. 9. 1995. Pardubice 1996, s. 133–140.

²⁴ Verneurte Königliche Instruction *Weyl. Ferdinandi III. Dem Hochlöbl. Königl. Böhmischen Appellations-Tribunal Ob dem Prager-Schloß Vormahls ertheilt*... Nürnberg: bey Johann Zieger, 1712, s. 54. Ve VKOL pod sig. 35.882.

**APPELLATE COURT IN THE 2ND HALF
OF THE 17TH CENTURY
(THE INFLUENCE OF INSTRUCTIONS FERDINAND III. FROM
1644 FOR THE ACTIVITY OF APPELLATION COURT)**

Summary:

Appellation court belonged to the most important judicial authorities in the Czech Kingdom. It's importance has increased especially after 30 years' war. Within constitutional documents regulated the activities of the Appellation instructions of King. The subject of this article was an analysis the instructions King Ferdinand III. from the year 1644. These instructions define the constraints Appellation court for the entire second half of the 17th century and complement and replace the instructions from the year 1628. These instructions are determined primarily internal activity of Appellation court, personnel structure and steps for solutions of courts agenda.

Key words:

law, appellation, Court, Instructions, judicial officer